

รูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่น
ในเขตพื้นที่กิ่งเมือง : กรณีศึกษากองบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ
จังหวัดกาฬสินธุ์

**A Model of Community's Self-Reliance on Food Based
on Local Funds in the Rurban Area : A Case Study of Ban Nongkham Nongwang
Sub-district, Somdet District, Kalasin Porvince**

มะลิวรรณ สุวรรณพฤษ¹, บุญโรม สมุลละ²

Maliwan Suwannapruk, Boonrom Sumunla

บทคัดย่อ

การวิจัยรูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐานทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง กรณีศึกษา
บ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนารูปแบบ
ชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผล
ต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ
การผลิตและการบริโภคอาหารสู่การพัฒนารูปแบบการพึ่งตนเองด้านอาหารที่เหมาะสมกับชุมชน ผลการศึกษาพบว่า
ชุมชนหนองขามเริ่มก่อตั้งประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465 จนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของชุมชน
เพื่อสะดวกในการศึกษาได้ 3 ยุค คือ ยุคก่อตั้งชุมชน ในช่วงปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่ ทรัพยากรธรรมชาติ
ยังมีมาก ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง ยุคที่สอง เป็นยุคที่ชาวบ้านหาพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่ม เริ่มจากปี
พ.ศ.2505 และยุคที่สามเป็นยุค ซ้ำอยู่ซ้ำกัน ชาวบ้านขายที่ดิน คนในชุมชนไปทำงานรับจ้าง ทรัพยากรธรรมชาติ
ลดลงมาก ชาวบ้านเป็นหนี้ระบบ การพนันรุมเร้าคนในชุมชน และเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการ
ผลิตและการบริโภคอาหาร ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงของสังคม 2) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง และ 3)
ความเชื่อ ประเพณีหรือแนวปฏิบัติเดิมหายไปจากชุมชน เช่น ความเชื่อที่ดั่งามในการปลูกอยู่ปลูกกิน ส่วนต้นทุนของ
ท้องถิ่นที่ค้นพบ คือ ทุนความรู้ภูมิปัญญา ทุนทรัพยากร และทุนทางสังคมวัฒนธรรม ที่มีอยู่ในชุมชนบ้านหนองขาม
เป็นฐานทุนสำคัญในการแก้ไขปัญหา ชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน คนใน

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

² นักวิจัยท้องถิ่นบ้านหนองขามตำบลหนองแวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

ชุมชนต้องร่วมกันเรียนรู้ชุมชนของตนเองในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการร่วมกันวิเคราะห์เหตุปัจจัยต่าง ๆ เพื่อหาทางออกร่วมกันของคนในชุมชน ดังเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกันคือ “คนหนองขามเอ็ดอยู่ เอ็ดกิน มีศีลมีธรรม” เป็นแนวทางในการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ : การพึ่งตนเองด้านอาหาร, ทูทางสังคม, ทูทางถิ่น

บทนำ

ในปัจจุบันชาวบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประสบกับปัญหารุมเร้าหลายด้านยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ ชาวบ้านขายที่ดินทำการเกษตร เนื่องจากทำการเกษตรแล้วไม่คุ้มทุน ราคาผลผลิตไม่แน่นอน ผลผลิตต่ำ เพราะคุณภาพดินต่ำ เมื่อพื้นที่ทำการเกษตรลดลงและรายได้จากภาคเกษตรน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงหันไปประกอบอาชีพรับจ้าง และส่วนใหญ่ต้องซื้อข้าวซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการบริโภค ชาวบ้านบางส่วนที่ยังสามารถผลิตข้าวได้ แต่จำเป็นต้องขายเพื่อใช้หนี้ เนื่องจากตนเองมีรายได้หลักจากการทำนาเพียงอย่างเดียว จึงทำให้ข้าวที่เก็บไว้ไม่พอกินตลอดปี และชาวบ้านบางส่วนมีพื้นที่อยู่อาศัยแออัดทำให้เกิดปัญหาในเรื่องสาธารณสุขบริโภค มีปัญหาการพนัน และปัญหาเสพยาเสพติด ปัญหาหนี้สินจากสภาพปัญหาของบ้านหนองขาม เป็นภาพสะท้อนของปัญหาในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในเขตเศรษฐกิจลุ่มน้ำปาว ได้เห็นสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบของชุมชนกึ่งเมืองที่รับเอาวัฒนธรรมบริโภคนิยม แบบไม่มีภูมิคุ้มกัน ในอดีตระบบเศรษฐกิจของชุมชนลุ่มน้ำปาวนี้เคยพึ่งตัวเองได้ด้านปัจจัย 4 โดยเฉพาะในเรื่องของอาหาร มีระบบการผลิตและบริโภคกันเองในระดับชุมชน มีครอบครัวและระบบเครือญาติที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่ แก้ไขปัญหาปากท้องหรือเศรษฐกิจของตัวเอง อีกทั้ง

ทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลงอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติ และด้วยลักษณะของชุมชนกึ่งเมือง คนในชุมชนไม่สนใจในการปลูกพืชผักไว้บริโภค แต่จะซื้อจากตลาดแทน ประเด็นปัญหาปากท้องของคนในชุมชนทำให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหาการลักขโมย ปัญหาเสพยาเสพติด และปัญหาการพนัน ชุมชนจึงอยู่ในภาวะวิกฤติ หากชุมชนยังไม่รู้ตัว และเปลี่ยนแปลงตัวเอง ชุมชนนี้ต้องรอการล่มสลายอย่างแน่นอน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
4. เพื่อศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
5. เพื่อพัฒนารูปแบบ การพึ่งตนเองด้านอาหารของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่นตำบลหนองแวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการศึกษา

1. ขั้นตอนการเตรียมการ

1.1 การเตรียมทีมวิจัย และที่ปรึกษา
โดยการจัดประชุมทำความเข้าใจโครงการวิจัย
วัตถุประสงค์ วิธีการ แบ่งหน้าที่ วางแผนการทำงาน
พัฒนาทักษะการเก็บข้อมูล และการออกแบบเครื่องมือ
ในการศึกษาข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

1.2 การเตรียมชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง
โดยการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับ
โครงการ และวางแผนการศึกษาวิจัย ตลอดจนแบ่ง
บทบาทหน้าที่ในการทำงานวิจัยร่วมกับองค์กรที่
เกี่ยวข้อง

2. ขั้นตอนดำเนินการ

2.1 เก็บข้อมูลบริบททั่วไปและวิธีการ
ทำมาหากินคนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสุมเต็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

2.2 เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน
พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการ
บริโภคของบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสุมเต็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

2.3 ศึกษาต้นทุนของท้องถิ่นที่ส่งผลต่อ
ความมั่นคงทางอาหารบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง
อำเภอสุมเต็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

2.4 เวทีสรุปและสังเคราะห์รูปแบบการ
สร้างความมั่นคงทางอาหารที่เหมาะสมของบ้านหนอง
ขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสุมเต็จ จังหวัดกาฬสินธุ์

3. ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนที่ ทีมวิจัยมี
ขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

3.1 ประชุมสรุปข้อมูล และร่วมกัน
วิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีมวิจัยและที่ปรึกษา

3.2 จัดเวทีตรวจสอบความถูกต้องของ
ข้อมูลและกำหนดแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติการ
ทดลองแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชน

3.3 สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำ
รายงานความก้าวหน้า

4. ขั้นตอนการติดตาม ประเมินผล และสรุป
ผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุป
ผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นเอกสารรายงานการวิจัย
ออกเผยแพร่ ดังนี้

4.1 ประชุมติดตามประเมิน สรุป และ
วิเคราะห์ข้อมูล

4.2 สรุปข้อมูลจากการศึกษาวิจัยทั้งหมด
เพื่อจัดเวทีนำเสนอผลการศึกษารายงาน และกำหนด
แผนปฏิบัติการต่อเนื่องร่วมกับชุมชน และองค์กรที่
เกี่ยวข้อง ตลอดจนจัดทำรายงานสมบูรณ์และเผยแพร่
ผลการวิจัยสู่สาธารณะ

ผลการศึกษา

บ้านหนองขาม เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตของ
องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง อำเภอสุมเต็จ จังหวัด
กาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ไปทางทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร มีจำนวน
หลังคาเรือน 205 หลังคาเรือน และครัวเรือนที่อาศัยอยู่
จริง 157 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 747 คน เป็นชาย
จำนวน 373 คน เป็นหญิงจำนวน 374 คน อาชีพหลัก
ของชาวบ้านคือรับจ้างทั่วไป และมีอาชีพเกษตรกรรมควบคู่
กันไป ส่วนมากชาวบ้านจะทำนาปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลัก
เพื่อการบริโภค และจุดหมายรองคือการผลิตเพื่อขาย
นอกจากนั้นยังมีการทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกยาสูบ ปลูก
พืชผัก มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่
บ้าง คนวัยแรงงานนิยมเข้าไปทำงานในรับจ้างในตัว
อำเภอ และกรุงเทพมหานคร

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมือง
ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเดินทางโดยรถยนต์ส่วนบุคคล และ
บางคนก็ใช้รถโดยสารประจำทางที่ผ่านทางเข้าหมู่บ้าน
ส่วนสถานศึกษานั้นบ้านหนองขามมีโรงเรียนประถมศึกษาใน
หมู่บ้านคือโรงเรียนหนองขามวิทยา ส่วนโรงเรียนมัธยม
เด็ก ๆ ต้องไปโรงเรียนในตัวอำเภอซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน
ประมาณ 4 กิโลเมตร บ้านหนองขามมีวัดอยู่ 1 แห่ง คือ
วัดสว่างวงศ์วราราม(เดิมชื่อวัดบ้านหนองขาม)ซึ่งเป็นที่
จัดศาสนกิจต่าง ๆ นอกจากนี้บ้านหนองขามยังมี สุขาภิบาล
ศาลา SML และมีน้ำประปาใต้ดินใช้ในหมู่บ้านจำนวน 2

แห่ง บ้านหนองขามมีโรงสีข้าวจำนวน 3 แห่ง โรงสีข้าว
กล้อง 1 แห่ง มีโรงปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดจำนวน 1 แห่ง ที่ดิน
เป็นที่ราบ มีแหล่งน้ำกลางหมู่บ้าน ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่
เป็นโฉนด มีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ 2 แห่ง คือ
หนองแวง (พื้นที่ประมาณ 14 ไร่อยู่กลางหมู่บ้าน) และ
หนองคูต (พื้นที่ประมาณ 10 ไร่) มีป่าชุมชน 2 แห่ง
คือ ป่าดอนหอยปูตา (พื้นที่ประมาณ 16 ไร่) และป่า
โคกคิม (พื้นที่ประมาณ 30 ไร่)

ชาวบ้านหนองขามยึดถือตามหลัก

พระพุทธศาสนา มีการเข้าวัดฟังธรรมกันเป็นประจำในวัน
พระ มีการถือศีต 12 คอง 14 ตามแบบชุมชนอีสาน
โดยทั่วไป และมีการไหว้ปูตาเป็นประจำทุกปี โดยมีหอยปูที่
คนบ้านหนองขามนับถือ 2 แห่งคือศาลเจ้าปูหอยคำ (หอ
บ้าน) และหอดอนปูตา (หอยป่า) ในสมัยเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน
ชาวบ้านรักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยพึ่งยาสมุนไพรและรักษา
โดยหมอชาชาวบ้าน มียาตำรับรักษาโรคชาวบ้านเรียกว่า
“ยาชุม” (นำยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณต่าง ๆ กัน หลาย
ชนิดมาตำรวมกันดื่ม) ต่อมาเมื่อประมาณ ปี 2500
ชาวบ้านเดินทางไปรักษาโรคที่อนามัยอำเภอสมเด็จ
ปัจจุบันชาวบ้านนิยมไปรักษาโรคที่โรงพยาบาลอำเภอ
สมเด็จ และคลินิกที่อยู่ในตัวอำเภอ

การศึกษาปริบทและพัฒนาการของชุมชน
ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาสภาพหมู่บ้าน
ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2460-2465
จนถึงปัจจุบันแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน
เพื่อสะดวกในการศึกษาได้ 3 ยุค คือ

ยุคแรก พ.ศ.2460-2504 ยุคก่อตั้งชุมชน
ในช่วงปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านตั้งถิ่นฐานใหม่
ทรัพยากรธรรมชาติยังมีมาก ชาวบ้านยังอยู่อย่าง
พึ่งพาอาศัยกันอย่างญาติพี่น้อง การพึ่งพาจาก
ภายนอกมีน้อย

ยุคที่สอง พ.ศ.2504-2533 ยุคหาพื้นที่ใน
การเพาะปลูกเพิ่ม เริ่มจากปี พ.ศ.2505 ซึ่งทรัพยากร
ในชุมชนลดน้อยลง ชาวบ้านจึงได้ไปแผ้วถางป่าในเขต
ป่าสงวนห่างจากชุมชนประมาณ 10 กิโลเมตร เพื่อหา
พื้นที่ปลูกเพิ่มและได้ปลูกพืชไร่ คือ ปอ มันสำปะหลัง

และปลูกพืชผักร่วมด้วย จึงไม่ขาดแคลนเรื่องอาหาร
อีกทั้งสัตว์ป่าในช่วงนั้นยังพอมีให้มาเป็นอาหารได้
ช่วงยุคนี้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากการขายพืชไร่ที่ปลูก
แต่ก็เริ่มกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนด้วย เริ่มมีการซื้อ
รถสามล้อมาขับไปทำสวน ปี พ.ศ. 2510 กรมป่าไม้ได้
บังคับชาวบ้านที่ทำกินในเขตป่าสงวนออกจากบริเวณ
และจัดสรรที่ดินทำกินบริเวณใกล้เคียงให้ ต่อมา
ชาวบ้านเกือบทั้งหมดจึงขายสิทธิทำกินกันหมด เพราะ
อยู่ไกลบ้านไม่สะดวกในการเดินทางเหลืออยู่ประมาณ
2 ครอบครัวยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ทางการจัดให้ และ
ยุคนี้เองที่สังคมเมืองเริ่มขยายตัวทำให้ราคาที่ดินใน
หมู่บ้านมีราคาสูงขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีหนี้สิน จึง
มีการขายที่ดินของชาวบ้านกันมากขึ้น

ยุคที่สาม พ.ศ.2533 - ปัจจุบัน (2556) ยุค
คนหนองขามซื้ออยู่ซื้อกิน เริ่มจากปี พ.ศ. 2533 เป็น
ช่วงเริ่มต้นของเศรษฐกิจฟองสบู่ของสังคมไทย ซึ่ง
ชุมชนบ้านหนองขามเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ราคา
ที่ดินมีราคาสูง การจับจ่ายใช้สอยของชาวบ้านมีความ
คล่องตัว มีการกู้หนี้ยืมสินมากขึ้นเพื่อนำมาใช้จ่าย มี
การเล่นการพนันในหมู่บ้านอย่างเปิดเผย ที่ดินทำกิน
ถูกขาย ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาดเกือบทั้งหมด
จนในปัจจุบันบ้านหนองขาม ประสบกับปัญหาทุพพ
หลายด้าน ซึ่งยังไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้เลย

2. การศึกษาสถานการณ์การผลิตและการ
บริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

2.1 การศึกษาสถานการณ์การผลิต

2.1.1 สถานการณ์การผลิตพืช

ที่บ้านหนองขามยังคงปลูกไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน
อยู่ก็คือข้าว โดยมีการปลูกข้าวอยู่ประมาณร้อยละ 44
ของครัวเรือนทั้งหมดโดยครัวเรือนที่ปลูกข้าวเพียงพอ
ในการบริโภคคิดร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 ไม่เพียงพอ
เป็นเพราะมีพื้นที่ในการผลิตน้อย หรือในบางปีฝนฟ้า
ไม่ดี ซึ่งในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2555) ก็เกิดภัยแล้งอย่าง
รุนแรง และเกิดโรคระบาดในข้าวเช่นในปี พ.ศ. 2553

เกิดโรคเพลี้ยไประบาดในข้าวอย่างรุนแรง จะเห็นได้ว่า
 นับวันการผลิตข้าวของชุมชนจะยากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ
 เพราะระบบนิเวศนาบ้านหนองขามส่วนใหญ่เป็นนา
 โดก ไม่มีน้ำชลประทานต้องรอน้ำฝนอย่างเดียว การ
 ใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียวทำให้ดินเสื่อม วัชพืชและแมลง
 ศัตรูข้าวก็มีการระบาดอย่างมาก อีกทั้งค่าแรงงาน
 นับวันจะสูงขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ชุมชนกำลังอยู่ในช่วงจุด
 เปลี่ยนที่สำคัญ คือ ถ้าไม่ขายนาก็ต้องปรับเปลี่ยน
 รูปแบบการปลูกข้าวที่เหมาะสม และจากข้อมูลการ
 สัมภาษณ์พบว่า มากกว่าครึ่งของครัวเรือนในหมู่บ้านที่
 ไม่ได้ทำนา เพราะไม่มีที่นาบ้าง ต้องทำงานรับจ้างไม่มี
 เวลาบ้าง เหตุผลเหล่านี้จึงทำให้ชุมชนบ้านหนองขาม
 ต้องซื้อข้าวสารบริโภคต่อปีอยู่ที่ ประมาณ 7 แสนกว่า
 บาท (25 ตัน) และเป็นอันดับที่ 1 ของการซื้อกินบ้าน
 หนองขาม จากข้อมูลการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านปลูก
 ข้าวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ประมาณ 86.61
 มีพื้นที่ในการปลูกประมาณ 796 ไร่ โดยเฉลี่ยปลูกข้าว
 ครัวเรือนละ 11.7 ไร่ รองลงมาชาวบ้านหนองขามปลูก
 ผักสวนครัวประมาณ 48 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 31
 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีพื้นที่เฉลี่ย 0.4 ไร่ ต่อ
 ครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนที่ปลูกผักไว้บริโภคในครัวเรือน
 ร้อยละ 71 บอกว่าเพียงพอสำหรับบริโภคและอีกร้อย
 ละ 29 ไม่เพียงพอเนื่องจากพื้นที่ปลูกน้อย และปลูกผัก
 ไม่หลากหลายชนิด ซึ่งบางอย่างยังต้องซื้อส่วน
 ครัวเรือนบ้านหนองขามอีกร้อยละ 69 ไม่ปลูกผักไว้
 บริโภคเลย

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ปลูกพืชผักเพราะไม่มี
 พื้นที่ปลูก ไม่มีเมล็ดพันธุ์ มีการลักขโมยผักที่ปลูกอยู่
 เป็นประจำ และชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูกไว้
 บริโภคเพราะซื้อจากร้านค้าสะดวกสบายมากกว่า ซึ่ง
 จากการสังเกตของทีมนักวิจัยในการเดินสำรวจชุมชน
 พบว่ามีการปลูกผักบ้างของบางครัวเรือนโดยส่วนใหญ่
 จะปลูกผักไว้ในกระถางที่หาได้ง่าย ๆ เช่น ถังเก่า ผา
 กระติบข้าว ขวดพลาสติก โดยจะตั้งไว้ที่หน้าบ้าน แต่

พืชผักที่ปลูกก็ยังไม่หลากหลายส่วนใหญ่จะเป็น
 ต้นหอม ผักชีหอม ผักกาด ฯ ส่วนการผลิตพืชอย่าง
 อื่นถือว่ายังน้อยมากเพราะด้วยลักษณะของพื้นที่ส่วน
 ใหญ่ของบ้านหนองขามเป็นนาข้าว และขาดแคลนน้ำ
 ในการปลูกพืชผักในช่วงหน้าแล้ง

2.1.2 สถานการณ์การผลิตสัตว์

จากข้อมูลการสำรวจพบว่า บ้านหนองขามมีการเลี้ยง
 โคพันธุ์บราซิล เพื่อขายในราคาที่สูงกว่าวัวเนื้อทั่วไป
 จากการสำรวจและสัมภาษณ์คนในชุมชน พบเห็น
 ชาวบ้านจะเลี้ยงโคไว้ที่คอกในบ้านตัวเองโดยจะหา
 หญ้ามาให้กิน แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นเลี้ยงไว้ตามทุ่งนา
 ให้หาหญ้ากินเอง แต่ทุกวันนี้ชาวบ้านบอกว่าต้องดูให้
 ดีเพราะที่นาบางคนไม่อนุญาตให้นำวัวมาเลี้ยง ส่วน
 การเลี้ยงควายนั้นชาวบ้านก็จะพาไปเลี้ยงตามริมถนน
 หรือตามทุ่งนา ชาวบ้านหนองขามมีการเลี้ยงเปิด ไก่
 แบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ ซึ่งมีปัญหาคือไก่ไป
 รับประทานเพื่อนบ้าน และมีการสังเกตเห็นบางครั้งเรือนมี
 การเลี้ยงไก่ชนเพื่อจำหน่ายอย่างเอาจริงเอาจัง ซึ่งมี
 สนามซ้อมในชุมชนอีกด้วย และมีบางครัวเรือนที่มีบ่อ
 ปลาและเลี้ยงปลาแบบปล่อยธรรมชาติแต่ชาวบ้านบอก
 ว่าถ้าไม่นอนเฝ้ามักจะมิขโมยมาจับปลาไปขายอยู่เป็น
 ประจำ เป็นอีกเหตุผลที่ชาวบ้านไม่อยากเลี้ยงปลา
 ส่วนการผลิตสัตว์อย่างอื่นยังมีน้อย เช่นการเลี้ยงกบก็
 มีไม่กี่ครัวเรือน ทีมวิจัยได้เห็นว่า เปิด ไก่เป็นแหล่ง
 โปรตีนที่ชาวบ้านพอจะพึ่งตนเองได้ แต่ทุกวันนี้
 ชาวบ้านไม่ค่อยกินของที่ตนเองเลี้ยงเพราะเดินไปที่
 ร้านค้าก็มีของทุกอย่างที่อยากกินให้เลือกซื้อแล้วไม่
 ต้องเสียเวลา

2.1.3 รูปแบบการทำการเกษตร

รูปแบบการทำการเกษตรของบ้านหนองขามพบว่า
 พบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ระบบเกษตรแบบ
 ผสมผสานระหว่างเคมีกับอินทรีย์ และยังมีครัวเรือนที่
 มุ่งมั่นในการทำแบบอินทรีย์อยู่ถึงร้อยละ 20 และ
 อีกร้อยละ 28 ยังใช้สารเคมีในการเกษตร และจากการ

ลงพื้นที่สำรวจพบว่าดินของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์เพราะเป็นดินทรายโคก ไม่มีแร่ธาตุ ชาวบ้านบางคนก็ใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากมูลสัตว์เพื่อปรับปรุงดิน แต่บางคนก็มีไม่เพียงพอจึงต้องให้ปุ๋ยเคมีร่วมด้วย

2.1.4 การได้มาซึ่งปัจจัยการผลิต จากข้อมูลพบว่าการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตของบ้านหนองขามส่วนใหญ่ร้อยละ 58.3 มาจากการซื้อหรือจ้าง (กรณีแรงงาน) อีกร้อยละ 33 บอกว่าสามารถพึ่งตนเองได้โดยเฉพาะเรื่องเงินทุนและพันธุ์พืช ส่วนที่พึ่งปัจจัยจากทางราชการมีน้อยมากแค่ร้อยละ 1 และจากวัฒนธรรมชุมชน เช่น การยืม ,การลงแขก หรือการแลกเปลี่ยนก็ยังมีน้อยมาก ทุกวันนี้คนหนองขามต่างคนต่างเร่งรีบหาเงิน ความเป็นพี่เป็นน้องก็ลดน้อยลงไปทุกวัน การเอื้อเฟื้อกันในกลุ่มเหมือนแต่ก่อนก็ไม่ค่อยมีให้เห็น

2.1.5 ปัญหาในการผลิต

2.1.5.1 ปัญหาการผลิตพืชบ้านหนองขาม ปัญหาการผลิตพืชของคนบ้านหนองขามพบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนมากที่สุด รองลงมาคือค่าแรงสูง ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงก็มีราคาสูงด้วย และยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น ขาดแคลนน้ำ พันธุ์พืชไม่ดีและไม่ต้านทานโรค พืชถูกแมลงศัตรูทำลาย แรงงานขาดแคลน พื้นที่ปลูกพืชไม่เพียงพอ เป็นต้น และทีมวิจัยยังค้นพบข้อมูลบางอย่างที่น่าเป็นห่วงคือ การขโมยพืชผักที่ปลูกโดยคนในชุมชนเอง ชาวบ้านบางส่วนไม่ปลูกเพราะมีขโมยเยอะ

2.1.5.2 ปัญหาการผลิตสัตว์บ้านหนองขาม ปัญหาการผลิตสัตว์ของคนบ้านหนองขามพบว่า มีปัญหาเรื่องเงินทุนไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาการขาดแคลนแรงงาน พันธุ์หายากและมีราคาแพง สัตว์เกิดโรคระบาด อาหารสัตว์ขาดแคลน เป็นต้น และชาวบ้านยังกังวลเรื่องการเลี้ยงไก่ที่

ปล่อยตามธรรมชาติทำให้รบกวนเพื่อนบ้าน บางครั้งก็มีการขโมยไก่ของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ

2.2 สถานการณ์การบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

จากข้อมูลการสำรวจการบริโภคของคนบ้านหนองขาม พบว่า คนบ้านหนองขามซื้อกินถึงร้อยละ 85 ที่ผลิตเองร้อยละ 9 และมาจากธรรมชาติร้อยละ 6 คนบ้านหนองขามซื้อข้าวกินมากที่สุด รองลงมาคือปลา เนื้อ หมู กาแฟ/โอวันติน นม ปลาทุ เครื่องปรุงร่ง ไข่ ผักหอม ตามลำดับ และสัดส่วนการบริโภคพบว่าอาหารที่ผลิตเองไม่ได้เช่น กาแฟ/โอวันติน นม เครื่องปรุงร่ง คนบ้านหนองขามซื้อกินถึงร้อยละ 27 รองลงมาคือเนื้อสัตว์ร้อยละ 24 ข้าวสารร้อยละ 16 ผัก ร้อยละ 15 ปลา,กบ ร้อยละ 13 ไข่ร้อยละ 3 และน้ำดื่ม ร้อยละ 2 ผลการศึกษาพบว่าอาหารที่คนหนองขามสามารถผลิตเองได้ คือ ข้าว ผัก ปลา กบ ไข่ น้ำ คิดรวมกันเป็นร้อยละ 48 แต่อีกร้อยละ 52 คือเนื้อ และอาหารแห้ง เครื่องปรุงร่งต่าง ๆ ที่ชุมชนยังไม่สามารถผลิตเองได้ และจากข้อมูลการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่คนบ้านหนองขามพึ่งอาหารจากตลาดพบว่า ตลาดที่บ้านหนองขามซื้อมากที่สุดคือร้านค้าในชุมชน ซึ่งจากการสอบถามร้านค้าในชุมชนพบว่าของส่วนใหญ่ได้มาจากตลาดในอำเภอ ส่วนลักษณะของการบริโภคพบว่า คนบ้านหนองขามส่วนมากกินข้าวร่วมกัน ในมือเย็น และซื้ออาหารจากร้านค้าในชุมชนแล้วนำมาปรุงกินเองที่บ้าน โดยคำนึงถึงอาหารที่ปลอดภัยที่ผลิตเองและหาได้จากธรรมชาติ

ปัญหาการบริโภคที่พบบ่อยของคนบ้านหนองขาม จากผลการสำรวจพบว่า ปัญหาการบริโภคที่ไม่คำนึงถึงสุขภาพ ที่พบบ่อยมากที่สุดของคนบ้านหนองขามคือความเจ็บป่วยจากการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโรคเบาหวาน โรคความดัน โรคไขมันอุดตันในเส้นเลือด เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 42 ปัญหาการบริโภคที่พุ่มเพื่อทำให้เกิดหนี้สินเพราะต้องยืมเงินมาซื้อกิน

ร้อยละ 27.5 ปัญหาการขาดแคลนอาหาร เพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เหลือน้อยมากคิดเป็นร้อยละ 14.5 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การมีขยะจำนวนมากที่เกิดจากการบริโภคสินค้า ร้อยละ 11.6 และอื่นๆ เช่นปัญหาการขโมย อีกร้อยละ 4.3

3. ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

จากการศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม สามารถแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงบ้านหนองขาม ออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ ยุคก่อตั้งชุมชน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2460 - 2504) ยุคนี้ อาหารในธรรมชาติมีมาก ขาดแคลนในช่วงหน้าแล้ง แต่คนมีน้อยจึงพอใช้ และทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ยังมีความอุดมสมบูรณ์ เรียกยุคนี้ว่า "ยุคหาอยู่หากิน" ยุคกลาง (ประมาณ ปี พ.ศ. 2504 - 2533) ยุคนี้มีการแผ้วถางป่าสงวนเพื่อทำไร่ทำสวน ชาวบ้านมีรายได้จากการปลูกพืชไร่ มีการปลูกพืชผักไว้กินเองและขายใน

ตลาด ชาวบ้านเริ่มมีหนี้สิน และคนในหมู่บ้านอื่นเริ่มเข้ามาใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เรียกยุคนี้ว่า "ยุคปลูกอยู่ปลูกกิน" ยุคปัจจุบัน (ประมาณ ปี พ.ศ. 2533-2556) ยุคนี้ชาวบ้านขายที่ดิน คนในชุมชนไปทำงานรับจ้าง ชาวของราคาแพง ปัจจัยการผลิตราคาแพง ชาวบ้านพึ่งพิงอาหารจากตลาดเกือบทั้งหมด

ทรัพยากรธรรมชาติลดลงมาก น้ำบาดาลไม่พอใช้ ชาวบ้านเป็นหนี้ในระบบ การพนันรุ่มร่าคนในชุมชน พฤติกรรมการผลิตและการบริโภคคนในชุมชน เปลี่ยนเป็นซื้อกินเรียกยุคนี้ว่า "ยุคซื้ออยู่ซื้อกิน"

จากการศึกษาพัฒนาการจะเห็นได้ชัดว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขามมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเจริญของเมือง การแข่งขันทางการตลาดสูง จำนวนประชากรมากขึ้นทำให้เกิดการแย่งชิง

ทรัพยากร มีแหล่งทุนทั้งในและนอกระบบ และปัจจัยภายใน ได้แก่ วิถีชีวิตของคนบ้านหนองขาม เปลี่ยนไปทั้งด้านการผลิตและบริโภค โดยหันมาผลิตเพื่อขายและบริโภคในสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิต จึงทำให้เกิดปัญหาตามมา

4. ศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหารของบ้านหนองขาม

ผลการศึกษาพบว่า ต้นทุนของท้องถิ่น คือพลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ที่ถือเป็นพระนักพัฒนาที่มองเห็นปัญหาเข้าใจชาวบ้าน และได้ริเริ่มแก้ไขปัญหาของชุมชนมาบ้างแล้ว ระยะเวลาปีกว่าท่านได้ใช้พลังศรัทธาของชาวบ้าน รวบรวมคนดีที่ไม่ทอดทิ้งชุมชน ไม่ว่าจะเป็หมอดิน เกษตรกรต้นแบบเกษตรพอเพียง ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมกันมอง วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน วางแนวทาง และกล้างมือทำ ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมทำบุญ ปฏิบัติธรรม ชาวบ้านก็มาร่วมอย่างมากมาย การสร้างศาลาการเปรียญ การปลูกป่า ชาวบ้านที่เคยต่างคนต่างอยู่ ก็หันมาร่วมกันทำบุญถวายปัจจัย และร่วมแรงร่วมใจกันช่วยกิจกรรมวัด นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้ในการปลูกข้าวอินทรีย์ การแปรรูปข้าว มีต้นแบบไร่นาสวนผสม เกษตรอินทรีย์ และมีครูที่เอาใจจริงเอาใจเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน

ทีมอันประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน และนักวิชาการ เล็งเห็นว่าน่าจะใช้ต้นทุนของท้องถิ่นที่มีอยู่ค้นหาต้นทุนของท้องถิ่นอื่นๆ ที่มีในชุมชน โดยเฉพาะต้นทุนคนดี และภูมิปัญญาต่างๆ เพื่อรวบรวมเป็นพลังในการร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะเรื่องปากท้องหรือการพึ่งตัวเองได้ด้านอาหารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน และคนทั้งชุมชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันวิเคราะห์

แลกเปลี่ยน และระดมความเห็น พบว่า สิ่งดี สิ่งมี

คุณค่า ถือเป็นต้นทุนท้องถิ่นของบ้านหนองขาม สรุปได้ดังนี้

4.1. ทุนความรู้ภูมิปัญญา

4.1.1 องค์ความรู้ด้านการแปรรูปข้าว

โดยผลิตโรงสีข้าวกลองใช้เองในครัวเรือน และแปรรูปข้าวเป็นข้าวกลอง น้ำข้าวกลอง ขายทั้งในและนอกชุมชน

4.1.2 มีองค์ความรู้ด้านการทำนา

อินทรีย์ และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในชุมชนโดยมีแปลงนาสาธิตในการทำนาแบบอินทรีย์ มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากมูลสัตว์และปุ๋ยหมักชีวภาพ

4.1.4 องค์ความรู้การปลูกขานอกฤดู

การปลูกขานาในแปลงนาเพื่อผลิตหน่ออ่อนขายนอกฤดูกาล

4.1.5 องค์ความรู้การเพาะปลาด้วยวิธี

ธรรมชาติ โดยจัดสภาพแวดล้อมให้คล้ายกับ

ธรรมชาติ โดยไม่ใช้สารเคมีกระตุ้น

4.2. ทุนทรัพยากร

4.2.1 มีที่ดินครอบครองโดยเฉลี่ย 1.8

ไร่ต่อคน

4.2.2 มีวัว ควายที่สามารถผลิตปุ๋ยคอก

ได้ 20 ตันต่อเดือน

4.2.3 มีแหล่งน้ำสาธารณะ 2 แห่ง

หนองคูต 10 ไร่ หนองแวง 14 ไร่ รวม 25 ไร่

4.2.4 มีป่าชุมชน 2 แห่ง ป่าโคกคิม 30

ไร่ ปาดอนปู่ตา 16 ไร่ และมีป่าเอกชน 4 แห่ง 32 ไร่

4.2.5 มีบ่อน้ำบาดาลในครัวเรือน ร้อย

ละ 37 (65 บ่อ) มีบ่อสาธารณะ 2 บ่อ

4.3. ทุนทางสังคมวัฒนธรรม

4.3.1 พระนักพัฒนา

4.3.2 แกนนำที่มีแนวคิดนักพัฒนา

4.3.3 ครูที่เอาจริงเอาจังเป็นที่เคารพ

นับถือของคนในชุมชน

4.3.4 มีต้นแบบการทำเศรษฐกิจ

พอเพียง

5. พัฒนารูปแบบ การพึ่งตนเองด้านอาหาร

ของบ้านหนองขามบนฐานทุนของท้องถิ่น บ้านหนองขาม

จากการศึกษาปัญหาการพึ่งตนเองด้านอาหารของคนบ้านหนองขามพบปัญหาอยู่หลายด้าน ได้แก่ ปัญหาสังคม คือ ปัญหาอบายมุข เช่น การเล่นพนัน ซื้อง่าย หลักขโมย ปัญหาขาดแคลนทุน ขาดแคลนน้ำ ไม่มีที่ดินพอในการเพาะปลูก ตลอดจนปัญหาในด้านปัจจัยการผลิต อันได้แก่ ขาดแคลนแรงงาน พันธุ์ข้าวแพง พันธุ์พืชไม่ต้านทานโรค ปุ๋ยแพง ดินเสื่อม วัชพืชในนามาก เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาที่คนหนองขามวิตกกังวลและเป็นปัญหาที่ไม่รู้จะแก้ไขได้อย่างไร

ชาวบ้านหนองขามได้ทบทวนตนเอง ได้ศึกษาอดีต ศึกษาสถานการณ์การผลิตและบริโภคในปัจจุบัน ได้ค้นหาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนได้ศึกษาต้นทุนท้องถิ่นของตนเอง แล้วพบสาเหตุที่แท้จริงของชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารนั้น มีเหตุปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่า ปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยน วิถีชีวิตของคนเปลี่ยน และค่านิยมเปลี่ยน ทำให้คนส่วนใหญ่บริโภคตามกระแสนิยม ทำอะไรด้วยความเร่งรีบ เร่งด่วน การปลูกพืชผักไว้กินเองเหมือนชาวบ้านในอดีตถูกมองว่าไม่ทันสมัย และขาดต้นแบบการปลูกอยู่ปลูกกินที่เป็นรูปธรรมชัดเจน 2) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มหมดไป ชุมชนขาดที่ดินทำกิน ขาดน้ำ ขาดเมล็ดพันธุ์พืชที่ดี และ 3) ความเชื่อ ประเพณีหรือแนวปฏิบัติเดิมหายไปจากชุมชน ความเชื่อที่ดั้งเดิมในการปลูกอยู่ปลูกกินที่มีอยู่ในอดีตนั้นในปัจจุบันหายไปไหน เช่น การนับถือพระแม่โพสพ พระแม่ธรณี นับถือผีตาแฮก ที่ทำก่อนทำการเพาะปลูกและหลังจากการเก็บ

เกี่ยว ถ้าหากมีการฟื้นฟูความเชื่อเหล่านั้นกลับมา
อาจจะทำให้คนหนองขามมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

จากการจัดกิจกรรมวาดภาพฝันของ
หมู่บ้านในการพึ่งตนเองด้านอาหารสรุปประเด็นได้
ดังนี้

- อยากเห็นคนบ้านหนองขามปลูกผักไว้
กินเองในครัวเรือน
- อยากเห็นครอบครัวต้นแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ด
กิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน)
- อยากเห็นคนบ้านหนองขามปรับเปลี่ยน
พฤติกรรม ไม่ยุ่งเกี้ยวบายนุช และไม่มกง่ายไม่ซู้กิน
อย่างเดียว
- อยากเห็นเพื่อนนักวิจัยทำเป็นครัวเรือน
ต้นแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน (ปลูกอยู่ปลูกกิน)
- อยากเห็นชาวบ้านช่วยกันปลูกและ
อนุรักษ์ป่าไม้
- อยากเห็นคนมีศีลมีธรรม ไม่ลักขโมย
และเข้าวัดเยอะๆ
- อยากให้คนพี่น้องบ้านหนองขามเข้าใจ
และเชื่อมั่นในทีมนักวิจัย และ ช่วยเหลือแบ่งปันกัน

หลังจากนั้นจึงร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนทาง
สังคมที่บ้านหนองขามมี ไม่ว่าจะเป็น ทุนความรู้ภูมิ
ปัญญา อันได้แก่ องค์ความรู้เรื่องการแปรรูปข้าวกล้อง
องค์ความรู้ด้านการทำนาอินทรีย์และการผลิตปุ๋ย
อินทรีย์ใช้เองในชุมชน องค์ความรู้เรื่องโรงสีข้าวกล้อง
ชุมชน องค์ความรู้การปลูกข้าวออกฤดู องค์ความรู้การ
เพาะปลาด้วยวิถีธรรมชาติ องค์ความรู้การเลี้ยงหมู
หลุมเพื่อผลิตปุ๋ยชีวภาพให้พอเพียงกับการเกษตร
และองค์ความรู้หัตถกรรม เช่น ทอเสื่อ สานหมวก สาน
ส้อม สานแห นอกจากนี้ยังมีทุนทางทรัพยากร และทุน
ทางสังคมวัฒนธรรม จึงได้สรุปแนวทางในการการ
แก้ปัญหาโดยอาศัยฐานทุนที่บ้านหนองขามมี ที่
สามารถทำได้ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด คือ
ปรับเปลี่ยนความคิดของคนในชุมชนให้หันมาปลูกอยู่

ปลูกกิน โดยส่งเสริมครัวเรือนปลูกอยู่ปลูกกิน พร้อม
กับกำหนดกิจกรรมที่จะร่วมกันดำเนินการ 4
กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่าง
ปลูกอยู่ปลูกกิน 2) กิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียน
หนองขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 3)
กิจกรรมผ้าป่าปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และ 4) กิจกรรม
ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ผลการดำเนินกิจกรรม
พบว่า กิจกรรมส่งเสริมครัวเรือนตัวอย่างปลูกอยู่ปลูก
กินนั้นเริ่มจากครัวเรือนของทีมนักวิจัยจำนวน 15
ครัวเรือน ทำชุมชนหน้าบ้านเพื่อปลูกพืชผักบริโภค และ
ขยายไปยังครัวเรือนอื่นๆ โดยให้ทีมนักวิจัยเป็นผู้
แนะนำการปลูกพืชผักไว้บริโภค พบว่ามีครัวเรือนที่
ดำเนินตาม จำนวนมากกว่าร้อยละครัวเรือน ทำให้คนใน
ชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว
เพราะเห็นว่า การปลูกพืชผักไว้บริโภคเองนั้น สามารถ
ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน มีพืชผักที่ปลอดสารพิษไว้
บริโภค และไม่มีการลักขโมยเนื่องจากทุกบ้านต่างปลูก
และเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน ซึ่ง
ครัวเรือนที่ผ่านการประเมินจะได้รับป้ายครัวเรือน
ตัวอย่าง ส่วนกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนหนอง
ขามวิทยาปลูกผักและทำปุ๋ยหมักชีวภาพ พบว่าครูได้
บูรณาการกิจกรรมดังกล่าวเข้าในกลุ่มสาระเรียนรู้การ
งานอาชีพและเทคโนโลยี โดยให้นักเรียนทำปุ๋ยและ
ปลูกผักในกระถางจากวัสดุเหลือใช้ ส่วนกิจกรรมผ้าป่า
ปุ๋ย/เมล็ดพันธุ์พืช และกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่า
ชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันโดยใช้วัดเป็น
สถานที่ดำเนินการเริ่มจากการขอบริจาคปุ๋ยคอก และ
เมล็ดพันธุ์พืชจากคนในชุมชนบ้านหนองขามและ
ชุมชนใกล้เคียง พบว่า คนในชุมชนชุมชนใกล้เคียงให้
ความสนใจ โดยนำปุ๋ยคอกมาบริจาคเพื่อผลิตปุ๋ย
อินทรีย์แล้วนำกลับไปใช้ในการปลูกพืชผักในครัวเรือน
และเอาเมล็ดพันธุ์พืชมาแลกเปลี่ยนกัน ตลอดจน
ร่วมกันอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาซึ่งอยู่บริเวณท้ายวัด และ
ร่วมกันปลูกป่า โดยมี วัด บ้าน และโรงเรียนมีส่วนร่วม

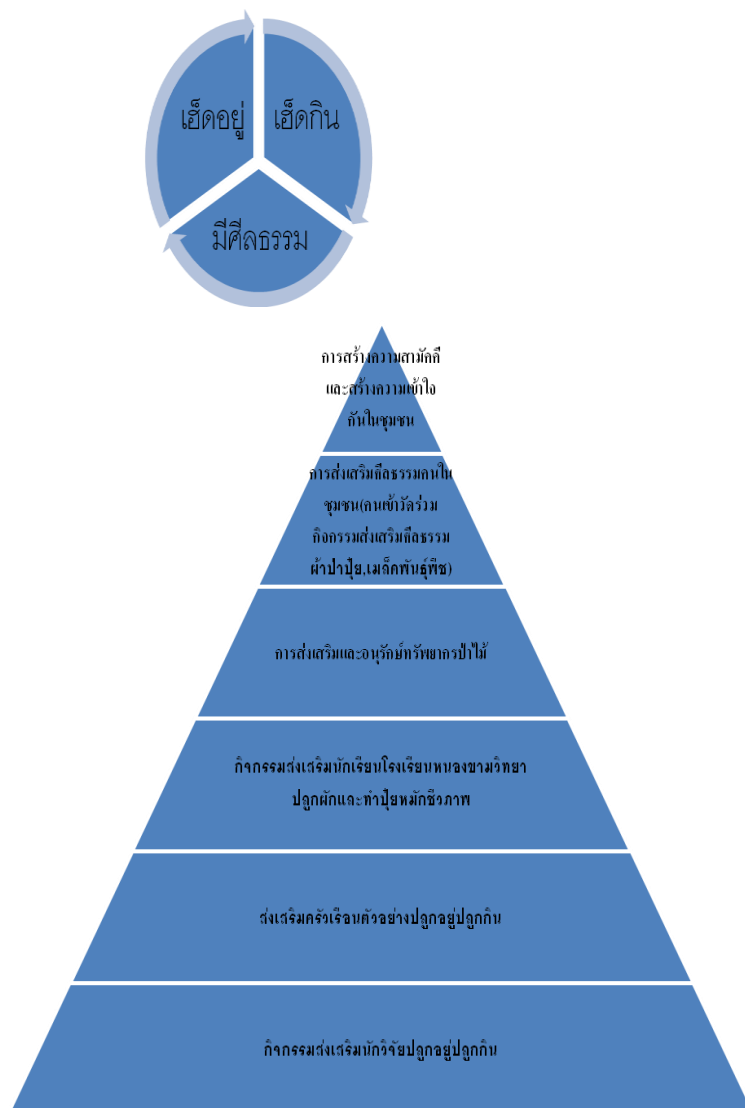
ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นแนวทางในการพึ่งตนเองด้าน
อาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

วิจารณ์และสรุปผล

การพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบนฐาน
ทุนของท้องถิ่นในเขตพื้นที่กิ่งเมือง กรณีศึกษากาฬ
สินธุ์ ตำบลหนองแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด
กาฬสินธุ์ สรุปได้ว่า ชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อสร้าง
กระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน คนในชุมชน
ต้องร่วมกันเรียนรู้ชุมชนของตนเองในด้านต่าง ๆ
ตั้งแต่ศึกษาบริบทและพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีต
จนถึงปัจจุบัน ศึกษาสถานการณ์การผลิตและการ
บริโภคอาหาร ศึกษาพัฒนาการและปัจจัยที่ส่งผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงของการผลิตและการบริโภคอาหาร
ตลอดจนศึกษาและรวบรวมต้นทุนของท้องถิ่นที่
เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคอาหาร เพื่อเป็น
ข้อมูลพื้นฐานในการร่วมกันวิเคราะห์เหตุผลปัจจัยต่าง ๆ
เพื่อหาทางออกร่วมกันของคนในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏ
กาฬสินธุ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.) ฝ่ายท้องถิ่น ภายใต้งานเสริมสร้างการเรียนรู้
เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำป่าว จังหวัดกาฬสินธุ์
ที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้
รวมทั้งชุมชนบ้านหนองขาม ตำบลหนองแวง อำเภอสว่าง
แดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ช่วย
ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ภาพที่ 1 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดสู่การพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านหนองขาม

ภาพที่ 2 ค้นข้อมูลระดับอำเภอในกิจกรรมอำเภอยิ้ม

ภาพที่ 3 นายอำเภอสมเด็จเยี่ยมชมครัวเรือนต้นแบบทำกิน

ภาพที่ 4 มอบป้ายครัวเรือนต้นแบบทำกิน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *การพึ่งพาตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท*.
กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). *บ้านกับเมือง*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สัมพันธ์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2441). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. (2541). *เศรษฐกิจชุมชน: ความหมาย ฐานคิด แนวทางปฏิบัติ*. ม.ป.ท.:
ม.ป.พ.
- ประเวศ วะสี (2530). *พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสืบของสังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งแรก). กรุงเทพฯ :เอช เอ็น การพิมพ์.
- พฤษัย ยิบมันตะศิริ, บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล และ ยุภาพร ศิริบัติ. (2553). *การพัฒนาตัวชี้วัดความ
มั่นคงทางอาหารภายใต้ บริบทสังคมไทย จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพ
แห่งชาติ.
- มหาดไทย,กระทรวง(2540). *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชรารณ วัฒนขำ และคณะ. (2551). *การพัฒนารูปแบบการเกษตรในพื้นที่กึ่งเมืองเพื่อการ
พึ่งตนเอง : กรณีศึกษานานติดต่อดำบลนาอาน อำเภอเมือง จังหวัดเลย*. เลย : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ . *อัตราการพึ่งพาตนเองด้านอาหารของญี่ปุ่น*. เข้าถึงได้จาก
www.dephtai.go.th/dep/doc/51/51013381.doc. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อวันที่
1 พฤษภาคม 2555.
- อคิน รพีพัฒน์ (ม.ร.ว.). (2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย ใน
ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ). การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.